

РЕЛІГІЙНА МЕРЕЖА ПОЛТАВЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ХАРАКТЕР, ТРАНСФОРМАЦІЇ, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті висвітлюється конфесійна палітра Полтавщини, яка сформувалася на початок ХХІ століття. Показаний складний характер динаміки розвитку процесів у релігійному середовищі, їхня стабілізація щодо сформованості мережі релігійних організацій. Характеризуються кількісні параметри громад різних конфесій, форми діяльності. Подаються назви церков, храмів, священницький склад та ієрархія. Автор структурує інформацію про діючі конфесії.

***Ключові слова:** Полтавська область, храми, монастирі, Православна церква України, православ'я, протестантизм.*

На початку ХХІ століття розвиток релігійних об'єднань на Полтавщині сприяв створенню у нашому регіоні розгалуженої мережі громад і церков різного віросповідання. Як і в минулі роки, на початку ХХІ ст. релігійна ситуація в області залишалася в цілому спокійною і передбачуваною. Силкових конфліктів на конфесійному ґрунті практично не виникало. Державно-церковні взаємини характеризувалися витриманістю і толерантністю. Певна динаміка і пошуків відбувається у православному середовищі, що зумовлено утворенням та інституюванням Православної Церкви України [1; 2; 7].

Полтавщина відзначається конфесійною розмаїтістю (41 конфесія, течія і напрямки). Якщо станом на 1 січня 2011 року на Полтавщині діяли 1043 релігійні організації (1020 релігійних громад, 11 управлінь, 3 духовні навчальні заклади, 4 монастирі, 1 братство, та 4 місії), то на 1.01.2020 – відповідно 1185 конфесійних об'єднань. Вони включають 1155 релігійних громад, 11 управлінь, 3 духовні навчальні заклади, 8 монастирів, 4 братства та 4 місії [2, с. 64; 5, с. 2; 7, с. 1].

Полтавщина входить до переліку областей зі сформованою мережею релігійних організацій. Упродовж останніх років темпи легалізації релігійних громад зменшились. Якщо у 2018 році зареєстрували статuti 18 релігійних громад, то у 2019 – 5. Кількість релігійних організацій, що зареєстрували свої статuti у 2019 році, зменшилась у порівнянні з 2018 роком на 13 одиниць. Зокрема зареєстрували статuti 5 новостворених релігійних громад: УПЦ – 2, ПЦУ – 1, УЦХВС – 1 ЄХБ – 1. Ще 2 релігійні громади змінили своє канонічне підпорядкування (з УПЦ на ПЦУ), 1 – вийшла із Церковного Управління (Єпископату) Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви України та стала незалежною. Зокрема у 2019 році органами влади було

проведено перереєстрацію у новій редакції статутів 30 релігійних громад [7, с. 1].

Найчисельнішим і найвпливовішим релігійним напрямом залишається православ'я (усього 753 громади, з яких 499 – УПЦ, 237 – ПЦУ, 17 – інші), або 64% від загальної кількості. Варто зазначити, що в останній час питома вага православних організацій у релігійному середовищі Полтавщини дещо зросла [4, с. 4-5; 5, с. 3; 6, с. 4; 7, с. 1-2].

Найбільшим і найвпливовішим релігійним утворенням в області як у православному середовищі залишається *Українська православна церква* (УПЦ, у канонічній єдності з московським патріархатом): 66,27% проти 66,44% у 2018 р., 67,3% у 2017р. УПЦ є найбільшою і серед усіх релігійних організацій Полтавщини (42% проти 42,18% у 2018 р., 42,2% у 2017р.) [7, с. 2].

До складу УПЦ входять 2 єпархіальні управління, 6 монастирів, духовна місіонерська семінарія, 4 братства, 486 громад, при яких діють 94 недільні школи. Варто зазначити, що питома вага організацій УПЦ серед інших православних конфесій дещо зменшилася [2, с. 65-66; 7, с. 2-3].

2 єпархії УПЦ мають 458 приміщень для задоволення релігійних потреб віруючих. Із них: 193 типові культові споруди (23 пам'ятки архітектури), 265 приміщень пристосованих під молитовні (38 орендованих). Забезпеченість релігійних організацій УПЦ культовими спорудами та приміщеннями складає 91,8%. Громади УПЦ мають 361 священнослужителя, що є недостатнім для кадрового забезпечення парафій [7, с. 2].

Громади УПЦ, переважно зосереджені у містах обласного значення, районних центрах та селищах міського типу області. У сільській місцевості релігійні громади малочисельні і не мають можливості утримувати священників (вони опікуються двома-трьома або більше парафіями).

У м. Горішні Плавні діє місіонерська духовна семінарія Полтавської єпархії УПЦ. На її відділеннях навчається 274 слухача, з них 64 на денній формі, а 210 – заочній. Це свідчить про сталу кількість слухачів денної форми навчання зазначеного закладу. Громади УПЦ Полтавщини поділяються на 2 єпархії: Полтавську (керує митрополит Полтавський і Миргородський Филип) і Кременчуцьку (керує архієпископ Кременчуцький і Лубенський Миколай) [7, с. 3].

Православна церква України (ПЦУ) є другою за кількістю парафій. Станом на 1 січня 2020 року вона налічує 237 релігійних організацій (це складає 31,47% від кількості парафій православного віросповідання і 20% серед усіх релігійних організацій області). До складу ПЦУ входять 2 єпархіальні управління, 1 монастир, 237 громад, при яких діє 47 недільних шкіл [7, с. 3-4].

Громади ПЦУ для задоволення потреб віруючих мають 104 культові споруди та молитовні приміщення (з них власне 52 культові споруди і, зокрема, 6 пам'яток архітектури, а також 52 пристосованих і орендованих приміщення). Забезпеченість релігійних організацій ПЦУ культовими спорудами складає 43,9%. Це свідчить про вкрай недостатній рівень забезпеченості конфесії приміщеннями для богослужінь [7, с. 3-4].

У штаті двох єпархіальних управлінь перебувають 102 священники (на 234 релігійні громади). Це не відповідає потребам громад, а тому їх частина діє нерегулярно.

У 2019 році зареєстровано статuti 2 релігійних громад, які перейшли з УПЦ до ПЦУ, а саме релігійні громади с. Устивиця Великобагачанського району та с. Воскобійники Шишацького району. Процес переходу православних громад до ПЦУ в області повільно набирає оберти. Зі зміною влади він дещо пригальмовується, але є незворотнім. Новостворена ПЦУ (Константинопольського патріархату) об'єднала колишні громади УПЦ (КП), УАПЦ, до неї переходять парафії УПЦ. Проте цей процес має неоднозначний характер (частково через проблеми із перереєстрацією статутів). Громади ж УАПЦ (оновленої) виявили бажання приєднатися до УГКЦ (процес на стадії реєстрації) [7, с. 4].

Громади ПЦУ Полтавщини поділяються на 2 єпархії: Полтавську (керує архієпископ Полтавський і Кременчуцький Федір) і Харківсько-Полтавську (керує архієпископ Харківський і Ізюмський Афанасій).

Громади *Української автокефальної православної церкви (оновленої)* в області представлені 13 релігійними організаціями. Очолює їх декан Полтавського деканату Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ (о) протоієрей о. Ігор Литвин. Він, водночас, є і настоятелем Свято-Юріївської парафії у м. Полтаві. Як ми вище зазначали, громади УАПЦ (о) (за рішенням Всеукраїнського Собору) вирішили об'єднатися з УГКЦ, але наразі є ще самостійною церковною структурою [7, с. 6].

Стабільно функціонують Свято-Юріївська релігійна громада УАПЦ(о), яка має однойменну каплицю – пам'ятку архітектури, а також Свято-Миколаївська (у с. Глибока Балка Решетилівського району). Кадрове забезпечення священнослужителями та майновий стан парафій слабкий [7, с. 6].

Старообрядці на Полтавщині представлені *Руською дравлеправославною церквою (Новозибківської згоди)*. Станом на 1 січня 2020 року на Полтавщині діють три парафії РДЦ: 2 – у м. Кременчуці і 1 – у с. Соснівка Гадяцького району [7, с. 7].

Варто зазначити, що Кременчук є центром Української єпархії РДЦ (підпорядкована духовному центру РДЦ у м. Новозибкові, Брянської області РФ). Зазначені парафії мають намір змінити

підпорядкування та стати незалежними старообрядницькими релігійними громадами [7, с. 7].

Релігійна громада Різдва Христового РДЦ с. Соснівка Гадяцького району діє понад 100 років, хоча реєстрація статуту була проведена лише у серпні 2007. Громада налічує близько 100 віруючих, має типову культову споруду, поряд із якою розташоване велике кладовище [7, с. 7].

Громади *Української греко-католицької церкви* (УГКЦ) в області малочисельні. Вони підпорядковуються Харківському екзархату. УГКЦ на Полтавщині представлена 13 релігійними громадами. Громади УГКЦ мають 8 священиків, 3 недільні школи, 3 культові споруди та 9 приміщень, які пристосовані під молитовні [7, с. 7].

Римсько-католицька церква на Полтавщині представлена 5 релігійними громадами (м. м. Полтава, Кременчук, Комсомольськ, Лубни, Миргород) та 1 місією. РКЦ має 1 культову споруду у м. Полтаві та пристосоване під молитовний будинок приміщення у містах Миргород і Кременчук. Інші парафії свої зібрання проводять у приватних житлах. Громади РКЦ на Полтавщині підпорядковуються Харківсько-Запорізькій дієцезії [7, с. 7].

Серед *протестантських* напрямів найбільшими і найвпливовішими на Полтавщині є баптизм, п'ятидесятництво та адвентизм [2, с. 67; 7, с. 7].

Зокрема до обласного об'єднання *Євангельських християн-баптистів* (ЄХБ) входять 83 релігійні громади, що діють майже в усіх містах і районах області. Очолює об'єднання старший пресвітер О. Овсій. Упродовж 2019 року зареєстровано статут 1 новоствореної релігійної громади.

Церкви об'єднання ЄХБ Полтавщини поділені на три регіони: північний, центральний та південний. Вони мають 74 приміщення (34 типові культові споруди, 40 – пристосовані під молитовні і орендовані). Забезпеченість організацій ЄХБ приміщеннями для богослужінь складає 89,2% [2, с. 68; 7, с. 7].

При об'єднанні діє Кременчуцька євангельська семінарія. На заочному факультеті (церковне служіння, християнська освіта, бакалаврат пасторського служіння, музичне служіння, місіонерське служіння, бібліотекар церкви) навчається 203 студенти. Працює місія – «Центр християнського служіння євангельських християн-баптистів».

П'ятидесятницькі релігійні організації на Полтавщині представлені об'єднаннями: від *Української церкви християн віри євангельської* (УЦХВЕ); *Української євангельської церкви* (УЄЦ); *Українського центру об'єднаної церкви християн віри євангельської* (УЦОЦХВЕ) [7, с. 8].

УЦХВЕ мають 67 релігійних громад і обласне управління. Управління очолює старший пресвітер М. Роман, який у 2018 році

змінив С. Павлуся. Це найбільш організована релігійна структура у п'ятидесятницькому середовищі області. Має 50 молитовних приміщень (серед них 1 культова споруда).

У 2008 році зареєстрована Полтавська обласна богословська семінарія ХВС(п) у м. Полтаві, на заочному відділенні якої навчається 150 слухачів.

УЄЦ налічує 18 громад та 1 обласне управління. Для проведення богослужінь громади використовують орендовані приміщення. За останні роки не було утворено жодної релігійної громади цієї течії.

Інші релігійні організації ХВС представлені 34 громадами. Із них лише 2 мають культові споруди, 2 – молитовні будинки, інші орендують приміщення. Також діють 4 релігійні громади *Божої Церкви ХВС в Україні* (Церква Божа в пророцтвах – Хорол, Горішні Плавні, Пирятин, Гребінка) та 1 релігійна громада Союзу Церкви Божої в Україні («Джерело Надії» м. Кременчук). 8 громад входять до *Собору церков України християн віри євангельської «Відкрита Біблія»* [7, с. 8].

Варто виділити церкви харизматичного типу на Полтавщині. В області налічується 69 релігійних організацій цього напрямку (1 релігійне управління *Полтавського обласного об'єднання християнських церков «Світло життя»* та 1 управління *Української Християнської Євангельської Церкви (УХЄЦ)*). Організації досить активні, спостерігається динаміка росту кількості членів. У 2019 році 2 громади припинили свою діяльність [7, с. 8].

Очолює об'єднання християнських церков «Світло життя» єпископ Д. Лаптев. До складу обласного об'єднання християнських церков «Світло життя» входить 7 громад.

УХЄЦ має 11 релігійних громад та 1 обласне управління. Молитовних будинків не має. Релігійні потреби задовольняють у 9 орендованих приміщеннях. Очолює управління єпископ О. Беспалов [7, с. 8].

Релігійні організації харизматичного типу мають 19 недільних шкіл, 3 споруди у власності, 45 знаходяться в оренді. Об'єднанням «Світло життя» щоквартально видається газета «Християнин».

Церква Адвентистів Сьомого Дня в Полтавській області має 48 релігійних громад. Самостійного об'єднання адвентисти сьомого дня в регіоні не мають. Полтавські громади АСД входять до складу регіонального центру, який знаходиться у м. Черкасах. Очолює громади АСД в області старший пресвітер П. Свиденко, який змінив О. Яковенка у 2017 році [7, с. 8].

АСД мають у власності 3 типові культові споруди, 19 молитовних будинків. 22 релігійні громади орендують приміщення. Забезпеченість релігійних організацій АСД приміщеннями для богослужінь становить 91,7% [7, с. 8-9].

Релігійна організація Свідків Єгови в області представлені 3 громадами, які діють у Полтаві та Кременчуці. У 2018 році було припинено діяльність 13 релігійних громад цієї організації. Усі вони приєдналися до релігійної громади Свідків Єгови м. Полтави. Їхнє майно та будівлі було передано Полтавській громаді. Загалом громади Свідків Єгови мають у власності 16 культових будівель [7, с. 9].

Релігійна організація Церкви Христа в області налічує 9 громад, у яких служать 9 священників. Після конфлікту в одній із громад, у 2008 році було зареєстровано нову релігійну організацію Полтавської Церкви Христової (м. Полтави). Представники цього напряму організують роботу 3 недільних шкіл. Релігійні потреби задовольняються у 6 орендованих приміщеннях.

30 релігійних організацій в області створені за національною ознакою. Сюди входять конфесії, що відносяться як до світових релігій (іслам, буддизм, християнство), так і до національних, а також нових і нетрадиційних [7, с. 9].

Зокрема, важливе місце у релігійній структурі Полтавщини займає *іслам*. Так, у регіоні діють 13 мусульманських громад. У 2013 році зареєстровано релігійну громаду «Мусульманське духовне братство «Ахлул-Бейт» Алейхімус-Салам (родина пророка Мухаммеда)» у м. Кременчук. Ця громада була створена за ініціативи представників азербайджанської етнічної общини Н. Зейналової, Е. Зейналова, Т. Джафарова. Духовним лідером (імамом) є Мирислам Багіров (громадянин Азербайджану). У перспективі громадою планується будівництво молитовного будинку у м. Кременчуці [7, с. 9].

Духовному Управлінню мусульман України (ДУМУ) підпорядковані 10 релігійних громад (м.м. Полтава, Кременчук, Лубни та с.с. Глинське, Волошкове, Довжик Зіньківського району). У 2019 році імамом Полтавської мусульманської релігійної громади став шейх Мухамед.

Три ісламські релігійні громади (м.м. Полтава, Кременчук) є незалежними і утворені за етнічною ознакою (азербайджанці, турки-месхетинці, поволзьські татари). Ще одна – складається із нинішніх і колишніх студентів медичної стоматологічної академії, вихідців із арабських країн («Аль-Года» м. Полтава) [7, с. 9].

Одна громада мусульман (м. Полтава, від ДУМУ) має молитовне приміщення, яке вона придбала за власні кошти і переобладнала під мечеть. Нею на околиці м. Полтави було облаштовано та утримується мусульманський цвинтар. Решта громад релігійні потреби задовольняють в орендованих приміщеннях.

Юдейські конфесії в області представлені 12 релігійними організаціями. Із них: 9 – прихильники *об'єднання хасидів Хабад Любавич* (1 управління, 8 громад), 1 – послідовники *прогресивного юдаїзму* (м. Полтава), 1 – *Всеукраїнського конгресу юдейських релігійних*

організації. Одна організація – *Юдейська релігійна громада «Алтер Ребе»* (м. Гадяч Полтавської області, зареєстрована у 2016 році) є незалежною релігійною громадою у відповідності до свого статуту. Фактично вона контролюється *Федерацією єврейських общин України* [7, с. 10-11].

Організації хасидів *Хабад Любавич* (окрім однієї, що діє у м. Полтава) є структурними осередками об'єднання юдейських релігійних громад та організацій Кременчуцького регіону. Очолює його рабин *Шломо Соломон* (громадянин Ізраїлю). За його ініціативи у м. Кременчук відбудовано синагогу, відкрито навчально-виховний комплекс.

Юдейська релігійна громада м. Полтава так і не почала будівництва синагоги, хоча земельна ділянка була виділена Полтавською міською радою. Релігійна громада прогресивних юдеїв у м. Полтава здійснює богослужбову діяльність на базі Полтавського центру єврейської культури «*Хесед-Нефеш*» [7, с. 10-11].

У містах Полтаві та Кременчуці діють 2 релігійні громади *Німецької євангелічно-лютеранської церкви*. Нечисельні за своїм складом вони обидві мають пасторів. У червні 2019 року було зареєстровано у новій редакції статут *Німецької євангелічно-лютеранської громади «Примирення»* (м. Полтава). Відповідно до нього громада вийшла із канонічного підпорядкування Церковного Управління (Єпископату) *Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви України* та стала незалежною. Молитовний будинок, яким користувалася громада «*Примирення*» у м. Полтава належить Єпископату (м. Одеса). На жаль, на тепер громада не має можливості ним користуватися [7, с. 11].

У м. Кременчук діє нечисельна громада *Корейської методистської церкви*. Вона цілком утворена за національною ознакою.

Вірменська Апостольська церква представлена в області двома громадами, що діють у містах Полтаві та Кременчуці. Їх утворили представники вірменської національної меншини області. У с. *Верхоли* Полтавського району діє каплиця для здійснення релігійних обрядів та богослужінь віруючими вірменської апостольської церкви [7, с. 11].

Серед нових і нетрадиційних релігій в області найбільш активною є *Церква Ісуса Христа останніх днів (мормони)*. Вона представлена однією громадою, яка має священнослужителя. В області є також: 2 громади *Новоапостольської церкви* (одна з них придбала у м. Полтава приміщення для молитовного будинку); 1 – *Дослідників Святого Письма*; 1 – *буддистська*; 2 – *Віри Багаї*. У своїй більшості вказані релігійні громади для проведення богослужінь використовують орендовані приміщення [7, с. 11-12].

Сучасне неоязичництво представлене 8 релігійними громадами *РУНВіри (Рідної української віри)*, статуту яких зареєстровано. Реально діють лише 4 громади. Матеріальна і фінансова база у прихильників

РУНВіри відсутня, власних молитовних приміщень вони не мають. Серед керівництва громадами та їх членами немає єдності [7, с. 12].

Таким чином, релігійна палітра Полтавщини на початку ХХІ століття є строкатою і насиченою. Наявні в області конфесії характеризуються стабільним розвитком упродовж трьох останніх десятиліть. Загальна динаміка релігійних процесів відповідає сучасному конфесійному розвитку України.

Джерела та література

1. Вільховий Ю. Релігійна ситуація на Полтавщині наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.: тенденції, проблеми, перспективи. П'ята Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: матеріали доповідей і повідомлень (3-4 грудня 2003 року). Полтава, 2003. С. 156–164.
2. Вільховий Ю., Сітарчук Р. Релігійний атлас України. Сьогодення Полтавщини релігійної. Релігійна панорама. 2011. №2 (124). С. 64–74.
3. Інформаційний звіт з питань релігій та державно-конфесійних відносин за 2000 рік. Відділ у справах релігій і національностей Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Полтавської обласної державної адміністрації. 2000.
4. Інформаційний звіт з питань релігій та державно-конфесійних відносин за 2006 рік. Відділ у справах релігій і національностей Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Полтавської обласної державної адміністрації. 2006. 37 с.
5. Інформаційний звіт з питань релігій та державно-конфесійних відносин за 2010 рік. Відділ у справах релігій і національностей Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Полтавської обласної державної адміністрації. 2010. 32 с.
6. Інформаційний звіт з питань релігій та державно-конфесійних відносин за 2014 рік. Відділ у справах релігій і національностей Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації. 2014. 28 с.
7. Інформаційний звіт з питань релігій та державно-конфесійних відносин за 2019 рік. Відділ у справах релігій і національностей Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації. 2019. 25 с.

УДК 726. Культіві споруди та будівлі

Лілія Гавриленко

(м. Полтава)

НЕОВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ В КУЛЬТОВІЙ АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

Розглянуто умови виникнення та особливості розвитку неовізантійського стилю в культовій архітектурі України. Вказано на роль церковних і монастирських комплексів у формуванні структури та образних характеристик населених пунктів.

Ключові слова: *еклектизм, історизм, неовізантійський стиль, Володимирський собор, неоруський напрям, Візантійське Відродження.*